

Romi u Stupniku: primjer demografskog i socioekonomskog položaja Roma uoči Drugoga svjetskog rata

DOI: <https://doi.org/10.11567/met.37.1.1>

UDK: 314.1:316.362(497.5=214.58)“1939/1945“

Pregledni rad

Primljeno: 01.03.2021.

Prihvaćeno: 23.03.2021.

Alen Tahiri

Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Zagreb
alen.tahiri@uljppnm.gov.hr

SAŽETAK

U radu se analizira devet romskih obitelji koje su živjele u općini Stupnik uoči Drugoga svjetskog rata kako bi se pridonijelo istraživanju stradanja Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Istraživanje se temelji na analizi ispunjenih upitnika pomoću kojih su stupničke općinske vlasti u kolovozu 1939. ispitale (popisale) Rome i Romkinje iz tih obitelji koje su živjele u mjestima Žitarki i Razborišću na području općine Stupnik (u zagrebačkom kotaru). Upotrijebljena građa danas se čuva u fondu Upravne općine Stupnik u Državnom arhivu u Zagrebu. Na temelju analize tih podataka istražene su demografska i socioekonomska struktura primjera romskih obitelji u međuratnoj Hrvatskoj, točnije Banovini Hrvatskoj. Istraživanje je obuhvatilo analizu demografske i socioekonomske strukture, posebno uz njihov ekonomski položaj i migracijske obrasce, te se pokušalo doznati što se dogodilo s njima tijekom Drugoga svjetskog rata. U radu se također analizira njihov odnos prema vjeri i državi (u kontekstu služenja vojnog roka). Cilj je ove povijesno-demografske i socioekonomske analize romske zajednice na određenom području pridonijeti boljem razumijevanju povijesti Roma u Hrvatskoj.

KLJUČNE RIJEČI: Romi, Stupnik, Savska banovina, Banovina Hrvatska, Nezavisna Država Hrvatska, popisi stanovništva

UVODNE NAPOMENE

U hrvatskoj znanosti, posebice historiografiji, povijest i kultura Roma i dalje su nedovoljno istražene. Tako je gotovo nepoznato kakva je u prošlosti bila socioekonomska struktura romske obitelji, što je jedan od načina boljeg razumijevanja njihove povijesti. Kao primjer takve strukture izdvojeno je devet romskih obitelji koje su u ljeto 1939. bile detaljno popisane na području općine Stupnik. Taj spis sačuvan je u Državnom arhivu u Zagrebu. U radu će se istražiti njihova demografska struktura, posebice u kontekstu njihovih međusobnih odnosa (zakoniti ili nezakoniti brakovi), broj djece i sl. Zatim

će se analizirati njihov način života, odnos prema vjeri, državnim i lokalnim institucijama te njihova ekonomska struktura, što se ponajviše odnosi na pitanje kojim su se zanimanjima bavili.

IZVORI I LITERATURA

Većina znanstvenih radova koji se navode u nastavku odnosi se na stradanje Roma tijekom Drugoga svjetskog rata. Njihovi su autori Slavica Hrečkovski, Narcisa Lengel-Krizman, Danijel Vojak, Filip Škiljan i dr.¹ O povijesti Roma u Hrvatskoj između dva svjetska rata najviše je pisao Danijel Vojak, čije je najvažnije djelo o toj temi *U predvečerje rata: Romi u Hrvatskoj 1918. – 1941.* Filip Škiljan kao jedan od suautora knjige *Nacionalne manjine u Zagrebu: položaj i perspektive*, ukratko je opisao i povijest Roma na zagrebačkom području između dva svjetska rata (Babić, Škiljan i Župarić-Ilić, 2011).

Državni arhiv u Zagrebu sadržava fond *Upravna Općina Stupnik 1904-1945*, sa signaturom HR-DAZG-1051, koji se sastoji od 56 knjiga i 11 kutija. U fondu je i spis »Očevidnost i popis Cigana 1904./1942.« u kojem se nalaze podaci vezani uz devet romskih obitelji u Stupniku, posebice oni koji se odnose na zapisnike o popisu tamošnjih Roma i Romkinja provedenom krajem kolovoza 1939. Dio tog spisa objavljen je u djelu *Stradanje Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941. – 1945.* (Vojak, Papo i Tahiri, 2015: 143–158) i to kao dio građe koji je prikupljen u projektu *Stradanje Roma na području Nezavisne Države Hrvatske za vrijeme Drugog svjetskog rata.*²

Popis romskog stanovništva na hrvatskim područjima započeo je u drugoj polovini 18. stoljeća u sklopu terezijanskih i jozefinskih reformi usmjerenih na regulaciju položaja Roma (Vojak, 2004a). Tada se i provode prvi popisi stanovništva u kojima se popisivala narodnost te se tako bilježio i broj Roma na hrvatskim područjima (Korunić, 2010). Sustavno popisivanje stanovništva na hrvatskim područjima, uključujući i Rome, započelo je od popisa 1880. (Vojak, 2013). Popisi stanovništva u kojima je popisano i romsko stanovništvo provedeni su dva puta između dva svjetska rata (1921. i 1931.) (Vojak, 2004a, 2004b, 2013).

¹ Vidi npr.: Hrečkovski (1985), Lengel-Krizman (1986, 2003), Vojak, Papo i Tahiri (2015) i Škiljan (2009, 2010). Više o bibliografiji radova o Romima u Drugome svjetskom ratu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj vidi kod Vojak, Papo i Tahiri (2015), Vojak (2018a), o povijesti znanstvenih istraživanja Roma vidi kod Vojak (2009a, 2010, 2017).

² Više o tom projektu vidi u: Vojak, Papo i Tahiri (2015).

UKRATKO O POVIJESTI ROMA NA ŠIREM ZAGREBAČKOM PODRUČJU

Može se reći da povijest Roma u Hrvatskoj započinje njihovim životom u Zagrebu, gdje se prvi put spominju 1378. Prema dostupnim izvorima, živjeli su sjedilačkim načinom života i radili kao obrtnici (mesari i krznari). U jednom izvoru spominje se Rom Blaž kao svećenik, prema čemu bismo mogli zaključiti da su Romi bili dobro integrirani u kasnosrednjovjekovni Zagreb (Vojak, 2015, 2013). Prema Vojku, takvi primjeri uklopljenosti Roma bili su slični onima na bizantskim i venecijskim područjima (Taylor, 2014). O njihovu životu u ranome srednjem vijeku malo je poznato. Bogatiji podaci o njima dostupni su od druge polovine 19. stoljeća. U popisima stanovništva od 1880. do 1910. na području Grada Zagreba živjelo je između jednoga (1880.) i šesnaest Roma (1910.), a na području kotara Zagreb između četiri (1880.) i 164 Roma (1910.). Usporedbom podataka s drugih područja tadašnje Banske Hrvatske može se zaključiti da Romi nisu u znatnom broju živjeli na zagrebačkom području (Vojak, 2013). U navedenom razdoblju dio istaknutih gospodarstvenika raspravljao je o njima u Hrvatsko-slavonskome gospodarskom odboru. Tako je krajem listopada 1888. na skupštini zagrebačke županije osnovan poseban Odbor s ciljem rješavanja pitanja regulacije položaja Roma. Između ostaloga, predlagali su se sustavna kolonizacija Roma, ograničavanje njihova kretanja i obrazovanja te prisilni javni radovi (Vojak, 2009b). Vlasti Grada Zagreba donijele su 1910. godine naredbu, pod utjecajem sličnih zabrana u Ugarskoj, kojom se Romima zabranjuje ulazak u grad zbog pojačanoga kriminaliteta među njima. Takve zabrane vrijedile su i u drugim mjestima, poput Petrinje i Samobora (Vojak, 2015). Stranim romskim nomadskim skupinama bio je zabranjen dolazak na sajmove (Vojak, 2015). Dvije godine poslije, vlasti Zagrebačke županije predložile su kolonizaciju Roma i poslale upit ostalim županijskim vlastima da iznesu svoje mišljenje o tome, no nije poznato da su županijske vlasti postigle ikakav dogovor u vezi s tim (Vojak, 2015). Slična politika pritiska zagrebačkih gradskih i županijskih vlasti na Rome nastavila se i nakon Prvoga svjetskog rata, što se može vidjeti u odluci Zagrebačkog redarstva iz 1930. da im se zabrani dolazak na gradsko područje. Tako se znatan dio Roma preselio (ili, bolje rečeno, bio protjeran) na rubna područja tadašnje općine Sv. Klara (Vojak, 2013). Taj potez zagrebačkih gradskih vlasti nije polučio uspjeh, jer je pitanje odnosa vlasti prema Romima samo potisnuo na gradsku marginu, gdje su se bilježili sukobi između Roma i neromskog stanovništva. Zbog toga su vlasti kotara Zagreb u ožujku 1940. odredile da Hrvatska seljačka

zaštita počne strože kontrolirati kretanje Roma na tom području. Odredba je predviđala da trojica Roma u određenom naselju usko surađuju sa Zaštitarima (Vojak, 2013). Vojak navodi kako su zagrebačke gradske i kotarske vlasti bile »bespomoćne« u politici prema Romima jer spomenutim odredbama nisu uspjele zaustaviti kretanje Roma na širemu zagrebačkom području (Vojak, 2013: 113). Prema podacima iz popisa stanovništva 1931., u gradu Zagrebu bilo je popisano 56 Roma, a u zagrebačkom kotaru njih 555, što je bilo oko 3% od ukupnog broja popisanih Roma u Savskoj banovini (Vojak, 2013). Prema dostupnim demografskim podacima za Rome sa zagrebačkog područja, vidljivo je kako su oni kao i većina drugih Roma u Savskoj banovini bili mlađe dobi, pretežno rimokatoličke vjeroispovijesti i većinom nepismeni (Vojak, 2013). Znatan dio Roma živio je na marginama gospodarskog života, što je posebno bilo primjetno u tridesetim godinama 20. stoljeća, tijekom gospodarske krize, kada je bio pogoršan gospodarski položaj seoskog stanovništva, o kojem su gospodarski najviše ovisili Romi. O tome kako su živjeli Romi na zagrebačkom području pisalo se u zagrebačkim listovima. Tako je u *Jutarnjem listu* u ožujku 1931. opisano romsko naselje u blizini Zagreba:

»Oko šatora stoje im čitave gomile polupanih stvari, starih posuda, posudja dovučениh sa svih smetlišta. Šatori su im smješteni u užasnom blatu i smeću upravo na okuženoj močvari. No koliko god izgleda strašan vanjski izgled njihova obitavališta, mnogo je gori unutrašnji. Tu nema ničega, osim par starih razlupanih sanduka i poderanih krpa. Voda se cijedi kroz šatorska krila i kaplje unutra, po ciganima, koji leže na zemlji«. (K.L., 1931: 8)

Sličan opis života Roma u zagrebačkom naselju Trnje dao je Dragutin Majetić (1937: 5), pišući o svom posjetu romskom logoru u zagrebačkom naselju Trnje:

»Siva celta pričvršćena za kolac i za kola, to je kuća, dom cigana. Ispred šatora dogorjeva klada, a vjetar raznaša pepeo. Stara ciganka na ulazu u šator radoznalo me pogleda, a kada spozna da se zaista netko usmijelio da dođe, nestane u šatoru, da se zatim ukaže lik starog ciganina: iskidane odjeće. Nepočešljane kose i neobrijane brade, crnih brkova (...) bacim pogled u šator: U kolima leži stara ciganka. Kašljuca. Na zemlji leže vreće – to je ciganski krevet! Dva neoprana tanjura, oko kojih zuje muhe i jedna zardjala žlica – to je pokućstvo ciganskog stana (...) saznajem da se njegov djed doselio prije 90 godina u Hrvatsku, te da stalno ova porodica živi u blizini Zagreba. Ne putuju kao ostali cigani, već rade kod <šodo-

raša» za komad kruha i koji dinar (...). Čime hranite djecu? Skuhala sam čorbu od zelenog lišća i malo kruha ispekla.«

Iz ovih primjera može se zaključiti da su Romi na zagrebačkom području u međuratnom razdoblju živjeli u teškim uvjetima te su većinom bili nezaposleni i nepismeni.

POPIS ROMA IZ OPĆINE STUPNIK IZ 1939.

Popis Roma na području općine Stupnik inicirale su tamošnje općinske vlasti posebnom odlukom od 12. kolovoza 1939. U njezinu je obrazloženju navedeno:

»Svim područnim općinskim seoskim starješinama, Nalaže Vam se da u roku od pet dana obavite popis svih cigana, nalažećih se na ovom području i to na tiskanici, koja vam se u privoju pod./.. dostavlja. – Ovaj popis imade tu svrhu, jer su se na području ove upravne općine počeli naseljavati razni strani cigani, koji se kod općinskog poglavarstva za boravak ne prijavljuju, niti se znade kamo su zavičajni, pa se ovim popisom ovo poglavarstvo želi uvesti točnu kontrolu nad ciganima, koji se sada ovdje nalaze. – Podjedno se pozivate, da u buduće vodite i Vi točnu kontrolu nad tim, dali je svaki ciganin, koji se naseli na ovom području, bude kod ovog poglavarstva prijavljen, i tako pod kontrolu stavljen. – Ispunjenji popis valja ovome poglavarstvu predati.« (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 4442, 1939).

Ovaj navod upućuje da su nekontrolirano doseljavanje stranih nomadskih skupina koje izbjegavaju registraciju kod nadležnih vlasti vjerojatni razlozi ovakve reakcije općinskih vlasti. Pet dana poslije stupničke općinske vlasti pozivaju devet romskih obitelji da 26. kolovoza dođu u bilježničke prostorije kako bi se utvrdila njihova zavičajnost. Tako je na taj dan organiziran popis Roma u uredu općinskih vlasti u Stupniku. Popisu se odazvalo ukupno devet Roma, koji su dali podatke o svojim obiteljima (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 4442, 1939).

Prije analize navedene popisne građe potrebno je istaknuti određene probleme. Prvi je što analiza obuhvaća samo popis Roma na području općine Stupnik od 26. kolovoza 1939. U istom spisu nalaze se popisi Roma s istog područja koji su se proveli u svibnju 1940. i srpnju 1941.³ Usporedbom tih popisa vidljivo je kako je u popisu iz 1939. popisana dvočlana obitelj Stje-

³ Analizirani se popisi nalaze u tablicama 1, 2 i 3 u Prilogu.

pana Kovačića, koja nije navedena u popisima iz 1940. i 1941. zato što se ta obitelj iselila u razdoblju između popisa iz kolovoza 1939. i svibnja 1940. Osim toga, u popisu iz 1941. navedena je šesteročlana obitelj Jurja Kovačića, koja nije navedena u popisima iz 1939. i 1940. zato što se doselila na stupničko općinsko područje. Analiza će obuhvatiti romske obitelji iz popisa 1939. jer je o njima sačuvano više podataka, dok će podaci iz 1941. poslužiti kao dopuna.⁴

Drugi problem u analizi popisa Roma iz 1939. odnosi se na očite pogreške u njemu. Tako je primjerice kod Ivana Hudorovića navedeno kako s nevjenčanom suprugom Slavom Kovačić ima petogodišnju djevojčicu Maricu (pritom nije navedeno pod kojim prezimenom!), koja je navedena u popisu iz 1940., ali nije u onome iz 1941. Također, kod Slave Kovačić u popisu iz 1941. navedeno je da je rođena 1935., dok se u popisu iz 1939. ne spominje njezina dob, što bi značilo da je kći starija od majke. Stoga u analizi dobne strukture nisu uzeti u obzir ti, očito pogrešni, podaci. Sljedeći problem koji otežava analizu jest da za dvije Romkinje (Kate Hudorović i Jave Mavrović) nisu poznati podaci o godini rođenja. Posljednji problem odnosi se na prezimena kod sinova i kćeri Janka Mavrovića. Naime, u popisu iz 1939. kod troje djece Janka i Ljube Mavrović, Mike, Dragice i Stjepana, napisano je prezime Mavrović, a u popisu iz 1941. stoji prezime Kovačić, što je bilo prezime Jankove prve žene Bare Kovačić, s kojom ima troje zajedničke djece i koja nose prezime Kovačić: Janu, Jurja i Ljubu. Upravo je to primjer kompleksnosti u romskim međuobiteljskim odnosima te pokazatelj manjkavosti u popisu Roma.

Prvi podatak koji se može analizirati na temelju popisa stupničkih Roma iz 1939. jest njihova demografska struktura. Prosječna dob ukupno trideset popisanih Roma jest 26,9 godina, što upućuje na pripadnost srednjoj dobnoj skupini. Romski roditelji bili su prosječno stari 35,2 godine, a njihova djeca 16,4, što samo potvrđuje njihovu pripadnost srednjoj dobnoj skupini. Ti podaci poklapaju se s dobnom strukturom Roma i na drugim područjima međuratne Hrvatske, gdje je oko 44% od ukupno popisanih Roma 1931. u Savskoj banovini bilo u dobi od 20 do 59 godina (Vojak, 2013).

Devet popisanih romskih obitelji u prosjeku je imalo 3,5 članova, a čak tri obitelji nisu imale djece. Gotovo sve obitelji sastojale su se od bračnog para,

⁴ Popis stupničkih Roma iz 1941. čini samo tablica u kojoj su uz imena i prezimena popisani podaci o dobi, boravištu i bračnom statusu. U tom popisu posebno su vrijedni podaci o dobi popisanih Roma, jer se oni u popisu iz 1939. navode samo za »glave obitelji«, a ne i za bračne partnere.

s djecom ili bez njih, dok je u samo jednoj obitelji (obitelj Mike Sokolovića) stanovala suprugova majka.

Ovaj spis omogućuje uvid u to jesu li Romi bili vjenčani ili su živjeli u »konkubinatu«.⁵ Polovina partnera iz dotičnih romskih obitelji bila je vjenčana, a druga nije. Samo jedna Romkinja (Mara Hudorović) živjela je bez supruga, iako je ona sama navela kako je živjela u »divljem braku« s Romom Stjepanom Ugarkovićem, koji ju je prije »26 godina ostavio«.

Na pitanje zakonitosti braka nadovezuje se pitanje njihova odnosa prema vjeri, posebice kad je posrijedi krštenje djece. Svi ispitani Romi izjavili su da su kršteni, kao i njihova djeca. Tako je primjerice Stjepan Hudorović bio kršten »prije 46 godina« u župnoj crkvi u Svetoj Klari, dok je njegov sin prije dvanaest godina bio kršten u istoj župnoj crkvi. Ivan Hudorović bio je kršten 1910. u župnoj crkvi u Brezovici, dok mu je kći Marica krštena u župnoj crkvi u Svetom Martinu. Iz toga se može zaključiti kako su popisani Romi iz Stupnika bili vjernici u smislu da su bili kršteni, no iz dokumenata se ne može zaključiti kakav je bio njihov cjelovit odnos prema vjeri.

Kakav je bio njihov ekonomski položaj, tj. čime su se bavili? Svi popisani Romi izjavili su kako se bave poljoprivredom na manjim zemljištima, od »pola rala«, »96 hvata«, »722« i sl.⁶ Stjepan Hudorović napomenuo je da je »radnik« i da se bavi »vožnjom drva«. Stjepan Kovačević naveo je kako se bavi »ratarstvom«: »Imadem svoj makar i maleni posjedić na kojem kanim pošteno raditi i kao pošten čovjek živjeti.« (HR-DAZG-1051, kut. 63/2).

Analizom podataka iz popisa Roma također se može uočiti njihovo migracijsko kretanje. Prvo što je potrebno imati na umu jest da je ovdje riječ o Romima koji žive sjedilačkim načinom života. Usporedbom mjesta rođenja popisanih Roma s mjestom trenutnog boravišta u stupničkoj općini uočljivo je da su oni migrirali samo unutar širega zagrebačkog područja. Stjepan Hudorović rodio se 1893. u Obrežu u Sv. Klari i tamo je živio do 1932., kada se s nevjenčanom suprugom Katom Hudorović (koja je živjela u

⁵ Konkubinac – zakonski neformaliziran bračni oblik života dviju osoba različitih spolova; priležništvo, suložništvo, divlji brak (*Hrvatski jezični portal*, http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=elp1WBk%253D).

⁶ Hvat (sežanj ili klafter) stara je mjerna jedinica za duljinu, koja se u Hrvatskoj primjenjivala do uvođenja Metarskog sustava (1876.), i to u vrijednosti 1,896 m (*Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26778>). Ral (jutro dan oranja) stara je mjerna jedinica ploštine obradivog zemljišta. Isprva se odnosila na vrlo različite vrijednosti, od dvije do devet tisuća četvornih metara, no prema posljednjem normiranju iz 1785., pod nazivom donjoaustrijsko, bečko ili katastarsko jutro, iznosila je 1.600 četvornih hvata, tj. oko 0,575 464 ha (*Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29633>).

Sv. Klari) preselio u Razborišće (u općini Stupnik). Stjepan Kovačević rodio se 1915. u Kerestincu, gdje je živio sve dok se nije preselio (nije naveo točno kada) u Žitarku (u stupničkoj općini). Kod njega je zanimljivo da se oženio Ljubicom (djevojačkim prezimenom Hudorović) iz Rakova Potoka (općina Galgovo), a ženini roditelji kupili su mu »zemljišta pola rali i kuću«. Josip Ugarković rodio se 1905. u Ježdovcu i do svoje dvadeset sedme godine živio je tamo s majkom Jelenom Ugarković, tj. do 1932., kada se sa suprugom Klarom (djevojačkim prezimenom Sokolović, rođenom i krštenom u Sv. Martinu) preselio u Razborišće na posjed svoje punice Jane Sokolović. Zanimljivo je da je sam Josip Ugarković naveo da su roditelji njegove majke Jele Ugarković »navodno poticali iz Pisarovine« (HR-DAZG-1051, kut. 63/2). I kod drugih popisanih Roma primjetno je da su se selili (migrirali) unutar širega zagrebačkog područja.

Ispitivači su Romima postavili pitanje o njihovim planovima o iseljavanju s područja njihove (stupničke) općine. Svi popisani Romi izjasnili su se da planiraju ostati na tom području, što dodatno ističe razinu njihove dobre društvene integracije.

Posljednje pitanje u ispitivanju Roma bilo je vezano uz njihovu vojnu obvezu. Dio Roma služio je u vojsci. Stjepan Hudorović služio je u Prvome svjetskom ratu u 53. pješačkoj pukovniji »na raznim ratištima« (HR-DAZG-1051, kut. 63/2), dok je Ivan Hudorović odslužio »skraćeni vojni rok« u 18. pešadijskom puku u Beogradu (1931.). Drugi dio Roma bio je iz određenih razloga proglašen nesposobnim za vojsku. Tako su Josip Ugarković i Pavao Sokolović proglašeni »privremeno nesposobnim« (HR-DAZG-1051, kut. 63/2) za vojnu službu. Grga Juratović bio je vojno nesposoban zbog sljepoće na lijevom oku, iako je naveo da je u Prvome svjetskom ratu bio »pučko ustaški ratnik u Šapcu«. Zanimljiv je slučaj Janka Mavrovića, koji je tijekom Prvoga svjetskog rata bio unovačen, ali nakon devet dana otpušten iz službe kao vojno nesposoban.

Analizom navedenih podataka mogu se donijeti određeni zaključci. Na području stupničke općine 1939. živjelo je devet romskih obitelji s ukupno 27 članova. Riječ je o stalno naseljenim Romima koji su živjeli u Žitarki i Razborišću u općini Stupnik. Njihova prosječna dob od 26 godina poklapa se s prosječnom dobi popisanih Roma u Savskoj banovini. Većina romskih obitelji sastojala se od majke i oca s djecom, a tek u jednoj od njih stanovala je suprugova majka. Polovina romskih partnera bila je vjenčana, a druga nevjenčana (ili je živjela u konkubinatu). Zanimljivo je da su svi popisani Romi bili kršteni, što se može objasniti određenom prilagodbom lokalnoj

sredini. Iz analize navedene građe može se vidjeti da se većina romskih domaćinstava bavila poljoprivredom, a manji dio bili su radnici. Stupničke vlasti posebno je zanimalo odakle su se doselili ti Romi te imaju li planove za ostanak ili seljenje. Svi popisani Romi rodili su se i živjeli u blizini općine Stupnik, ponajviše na području Sv. Klare, Sv. Nedelje i Samobora. Odnos Roma prema državnim vlastima vidljiv je i u odgovorima na pitanje jesu li služili vojni rok. I tu su podaci raznovrsni; od nekih Roma koji su naveli da su se aktivno borili u Prvome svjetskom ratu do onih koji su proglašeni vojno nesposobnima.

ŠTO SE DOGODILO SA STUPNIČKIM ROMIMA NAKON KOLOVOZA 1939.?

Romi na području općine Stupnik nastavili su tamo živjeti nakon popisa u kolovoza 1939. No tamošnje (stupničke) općinske vlasti nastavile su s politikom kontrole njihova kretanja. Takva politika bila je odraz politike središnjih tijela novoosnovane Banovine Hrvatske, u kojima se promišljalo o donošenju sustavnog reguliranja položaja Roma na njezinu području.

Slijedom toga zagrebačke kotarske vlasti nastojale su zajedno s općinskim vlastima u Stupniku provoditi trenutačnu zakonsku regulaciju, koja se temeljila na naredbi Banske uprave od 9. rujna 1931. (HR-HDA-157, br. 73839):

»Sve ciganske obitelji, koje borave na području jedne upravne općine, imadu biti propisno prijavljene kod odnosnog općinskog poglavarstva bili oni zavičajnici dotične općine ili ne. Niti jedna ciganska obitelj, nemiše se zadržavati na području druge općine, već samo po dozvoli općinskog poglavarstva one općine gdje ta obitelj boravi. – Svakom ciganinu zabranjuje se polazak na sajmove bez osobite potrebe i bez dozvole za to nadležnog općinskog poglavarstva. – Svaki ciganin imade posjedovati svoju legitimaciju, providjenu sa slikom, koja će legitimacije izdavati sresko načelstvo po prijedlogu dotičnog općinskog poglavarstva gdje ta obitelj ili pojedinac boravi. – Jer se među ciganima krije mnogo vojnih bjegunaca, t.j. takovih, koji na vojnoj viziti bili nisu, to je svakoga ciganina dužnost da vlastima odkrije svakog takvoga bjegunca, da se isti na vizitu predvede, i da svoj rok u vojsci odsluži, a ko li će se ustanoviti, da pojedini cigani, vojnog bjegunca kriju, to će svi radi takvoga čina biti kažnjeni. – Svaki ciganin imade se u što kraćem roku pobrinuti da kod ovog poglavarstva zatraži izdavanje svoje legitimacije, i da si svoje stvari

uredi, a koji toga učiniti neće, biti će sa područja ove upravne općine po žandarima iztjeran. – Legitimacija ciganima izdavati će se u roku od 15. dana. – i to samo onima koji su se do sada propisano za boravak prijavili doćim svi stranci biti će sa područja općine protjerani. – Stupnik 25.V.1940.« (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 2685, 1940).

Ako se usporedi cjeloviti tekst spomenute naredbe o Romima iz rujna 1931. s ovim tekstom, može se primijetiti da su iz naredbe izdvojeni oni dijelovi odredbe koji se odnose na pitanja kontrole kretanja Roma, a izostavljene su odredbe o poticanju sjedilačkog načina života kod Roma, poput pomoći u gradnji domova (Vojak, Papo i Tahiri, 2015).

Slijedio je zahtjev zagrebačke kotarske vlasti od 25. travnja 1940. u kojem je od općinskih vlasti u Stupniku zatražila da naprave »izvadak iz evidencije« o Romima u svojoj općini najkasnije do 5. lipnja 1940., pri čemu ih je upozorila kako se postojeće odredbe o Romima moraju »strogo provoditi« (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 9841, 1940). Točno mjesec dana poslije, stupničke općinske vlasti poslale su im popis Roma »nezavičajnih« na njihovu području. U tom popisu navedeno je devet romskih obitelji s podacima koji sadržavaju njihova imena i prezimena, godinu rođenja i boravište, a u rubrici »Opaska« navedena su imena članova obitelji (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 9841, 1940). Taj popis Roma na stupničkom općinskom području proveden je u sklopu šireg popisa Roma u kontekstu provođenja naredbe Banskih vlasti Banovine Hrvatske od 6. travnja 1940. (HR-HDA-157, br. 31148/1940). Ona je propisivala provođenje postojećih odredbi o Romima, između ostaloga i provođenje popisa Roma kako bi im se temeljem toga mogle izraditi isprave s fotografijom (Vojak, 2013). Tako je do srpnja 1940. završen popis romskog stanovništva na području zagrebačkoga kotara. Romi su popisani u općinama Zaprešić, Pušća, Stupnik, Sv. Klara i Sesvete, pri čemu u nekim općinama nije popisani nijedan Rom (Kustošija, Vrapče, Markuševac, Šestine i Brdovec) ili ih općinske vlasti još nisu stigle popisati (Remete, Brezovica i Stenjevec) (Vojak, 2013).

Sljedeći popis stupničkih Roma proveden je u srpnju 1941. u sklopu odredbe Ministarstva unutarnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske o obvezatnom popisu svih Roma u državi. Kontekst tog popisa neki povezuju s pripremom sveobuhvatne kolonizacije Roma koju je vodio (i inicirao) Zavod za kolonizaciju (Vojak, 2018b). Općinske vlasti u Stupniku pozvale su se na odredbe o popisu Roma:

»Kao prva mjera u postupku protiv cigana određuje se popis svih cigana na području Nezavisne Države Hrvatske. Popis imadu obaviti općin-

ska poglavarstva, Redarstvena ravnateljstva i predstojništva gradskih redarstava svako na svom području. Popis valja učiniti u tri primjerka, od kojih jedan ima ostati kod oblasti, koja je popis obavila, drugi valja dostaviti Velikom županu, a treći Ministarstvu unutarnjih poslova. Popis treba da sadrži redni broj, ime i prezime, godine starosti i spol cigana, treba u popis grupirati po porodicama. Kod glave svake porodice valja u opasci istaknuti jeli skitalac-čergaš, ili je stalno naseljen u kakvoj kolibi ili kućici, a u tom slučaju valja istaknuti, na čijem se zemljištu ta koliba ili kućica nalazi. Neki cigani bave se stanovitim poslom, pak to valja kod glave porodice istaknuti, primjerice: koritar, kovač, svirač, konjski trgovac itd. Cigane, koji su se na području Nezavisne Države Hrvatske doskitali, nakon što je izbio svjetski rat valja već sada protjerati preko državnih granica. Općinska poglavarstva i redarstvena ravnateljstva odnosno predstojništva gradskih redarstvenih imaju popis odmah obaviti i primjerke dopisa dostaviti Velikom županu i Ministarstvu unutarnjih poslova najdulje do 31. srpnja 1941. Kotarske oblasti će odmah po primitku ove naredbe uputiti područna općinska poglavarstva da po njoj postupaju.« (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 7174, 1941).

U skladu s tom naredbom zagrebačke kotarske vlasti prosljedile su uputu stupničkim općinskim vlastima da provedu popis tamošnjih Roma, koji moraju dostaviti najkasnije do 25. srpnja iste godine (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 7174, 1941). Općinske su vlasti 14. srpnja 1941. izradile »Popis cigana, nezavičajnika nalazećih se na području upravne općine Stupnik«, u kojemu je ukupno popisano devet romskih obitelji, što je jedna više od popisa iz 1939. i 1940. Juraj Kovačević, supruga Mara Kovačević i njihovo četvero djece činili su novonaseljenu romsku obitelj u Žitarki (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 4035, 1941).

Ti su popisani Romi na stupničkom području živjeli sve do 2. lipnja 1942., kada su ih zagrebačke policijske snage »silom odpremle« u jasenovački logor. Zagrebačke kotarske vlasti zatražile su 12. lipnja 1942. točne podatke o broju »zaostalih« Roma na svome području nakon njihove deportacije u jasenovački logor (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 15555, 1942). Pet dana poslije općinske vlasti u Stupniku izvijestile su kako na njihovu području više nema Roma, jer su svi »odpremljeni« u jasenovački logor (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 4755, 1942).

Dvanaest dana poslije općinske vlasti u Stupniku izvijestile su Porezni ured za kotar, Odsjek za podržavljeni imetak u Zagrebu, o odvođenju spomenutih Roma u jasenovački logor, navodeći kako su oni tom prilikom »povezli

pokretni svoj imetak«, no pritom su ostavili svoje stvari. Zatim su detaljno navele preostalu imovinu deportiranih Roma:

»1./ Ciganina Nikole Sokolovića: 2. kreveta, 1. stol, 1. lampa, 1. škrinja, 1. željezna peć, 1. bačvica, 1. dabanj, 1. pila, 2. komada štranga za ko-nje, 1. oglava, 1. košara, 1. lonac, razno drveće te kuće, kao i zemljište oko 1000. hvati, koje je zemljište zasijano sa kukuruzom i zasadjeno sa krumpirom.–

2./ Ciganina Stjepana Udorovića koliba bez ikakvih stvari, te oko pol rali nezasijenog zemljišta.–

3./ Ciganina Pavla Sokolovića, koliba, sa jednom praznom kištrom, 1. svetiljka, 1. prazan kofer, te zemljište oko 500. hvata, koje je zemljište zasijano sa kukuruzom. –

4./ Ciganina Josipa Ugarkovića, koliba u kojoj se nalazi 1. krevet, šted-njak, raznovrsno drvo, te zemljište oko 200 hvati, koje je zemljište zasija-no sa kukuruzom, bažuljem i krompirom. –

5./ Ciganina Juraja Ugarkovića i Grge, 2. štednjaka, 3. kreveta, 2. ladice, 1. stolić, 2. pile, 1. sjekira, a osim toga 800. hvati zemljišta zasadjenoga sa krumpirom i kukuruzom. –

6./ Ciganina Ivana Hudorovića i Mare Hudorović i Jane Prigorac, jedna koliba, te zemljište oko 800. hvati, koje je zemljište zasadjeno sa kukuru-zom i krumpirom. –

7./ Ciganina Janka Mavrovića, koliba, u kojoj nije ostalo nikakvih stvari, jedino zemljište oko 800. hvati, koje je zasadjeno sa krumpirom i kukuru-zem.« (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 4702, 1942).

U istom dopisu stupničke općinske vlasti navele su da romska imovina nije nikome predana te je tamošnje stanovništvo počelo uzimati (»odnašati«) preostalu imovinu. Zatim su posebno istaknule pitanje što raditi s usjevima na romskim poljima, jer ni oni nisu predani nikome na obrađivanje te posta-vile pitanje u vezi s raspolaganjem preostalom romskom imovinom:

»Za izdanje dalje odredbe po nazočnom predmetu t.j. da se izrade odred-be, kome da se to na čuvanje preda, makar da mnogo vrijedno nije, a isto tako moli se za odredbu, što je sa zemljištem i usjevima imade učiniti da to ne propadne, jer se usjev može da upotrebi za hranu naroda. – O ta-mošnjoj odluci u zamoljenom pravcu, moli se što skorija obavijest, jer se usjevi moraju obradjavati.« (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 4702, 1942).

Istog dana, 14. lipnja 1942., stupničke općinske vlasti izvijestile su zagre-bačke kotarske vlasti kako je taj dan podmetnut požar u kući deportira-

nog Janka Mavrovića, koja je u potpunosti izgorjela. Navedeno je da je taj požar podmetnulo »troje seljačke djece«, koja su nakon toga pobjegla u šumu. Vlasti su požar prijavile nadležnoj oružničkoj postroji u Rakovu Potoku (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 4782, 1942). Upravo je ovaj slučaj podmetanja požara na imovini jednog od deportiranih Roma bio argument stupničkim općinskim vlastima da 20. lipnja 1942. zatraže Porezni ured za kotar, Odsjek za podržavljeni imetak u Zagrebu, da »što prije postavi povjerenika za upravljanje imovinom cigana« (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 4782, 1942).

ZAKLJUČAK

U radu je analizirano devet romskih obitelji koje su uoči Drugoga svjetskog rata živjele na području općine Stupnik, točnije u mjestima Žitarki i Razborišću. Izvor za istraživanje jest anketni obrazac pomoću kojeg su općinske vlasti krajem kolovoza 1939. ispitale navedene Rome nastojeći provoditi politiku banovskih vlasti o boljem kontroliranju kretanja Roma. Ti spisi danas se čuvaju u fondu Upravne općine Stupnik u Državnom arhivu u Zagrebu. Na temelju analize tih podataka istražene su demografska i socioekonomska struktura primjera romskih obitelji u međuratnoj Hrvatskoj, točnije Banovini Hrvatskoj. Istraživanje je pokazalo kako su stupnički Romi bili u prosjeku 26 godina stari, što je u skladu s dostupnim statističkim podacima koji govore kako je tada većina romskog stanovništva na tom području bila mlađe dobi. Većina romskih obitelji sastojala se od 3,5 članova, većina je njih imala djecu, a samo u jednoj obitelji živjela je baka. Nadalje, rezultati analize pokazuju kako je većina Roma živjela u teškim ekonomskim uvjetima te se bavila poljoprivredom. Polovina analiziranih stupničkih romskih partnera bila je vjenčana, dok je druga živjela u konkubinatu. No svi Romi bili su kršteni, što se mora promatrati kao jedna od njihovih »strategija integracije« u lokalnu zajednicu. Daljnje istraživanje povijesti stupničkih Roma pokazalo je kako su tamošnje općinske vlasti u dvije godine (svibanj 1940. i srpanj 1941.) dva puta ponovno popisale Rome, što je bilo u skladu s tamošnjim odredbama službenih vlasti u rješavanju pitanja odnosa prema Romima. I ti Romi bili su žrtve ustaške genocidne politike istrebljenja Roma jer su početkom lipnja 1942. nasilno iseljeni i deportirani u jasenovački logor, gdje su ubijeni. Upravo ovakva povijesno-demografska i socioekonomska analiza romske zajednice na određenom području može pridonijeti boljem razumijevanju povijesti Roma u Hrvatskoj.

LITERATURA

- Babić, D., Škiljan, F. i Župarić-Iljić, D. (2011). *Nacionalne manjine u Zagrebu: položaj i perspektive*. Zagreb: Plejada.
- Hrečkovski, S. (1985). Progoni i deportacije slavonskih Roma u koncentracioni logor Jasenovac, u: D. Borović (ur.). *Okrugli stol 21. travnja 1984. Materijali s rasprave*. Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac, 35–38.
- Hrvat, u: *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26778> (15.03.2019.).
- K. L. (1931). Rasulo ciganskog carstva, *Jutarnji list*, 17. ožujka 1931., 6868: 8.
- Konkubinac, u: *Hrvatski jezični portal*. Znanje – Srce, http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=elplWBk%253D (15.03.2019.).
- Korunić, P. (2010). Početak etnografske statistike u Habsburškoj monarhiji i Hrvatskoj: etnička identifikacija i etničke strukture stanovništva, *Historijski zbornik*, 63 (1): 5–51.
- Lengel-Krizman, N. (1986). Prilog proučavanju terora u tzv. NDH: sudbina Roma 1941–1945, *Časopis za suvremenu povijest*, 18 (1): 29–42.
- Lengel-Krizman, N. (2003). *Genocid nad Romima. Jasenovac 1942*. Jasenovac – Zagreb: Javna ustanova Spomen-područja Jasenovac.
- Majetić, D. (1937). U logoru cigana: »Skuhala sam čorbu od zelenog lišća«, *Hrvatska Danica*, 1 (5): 5.
- Ral, u: *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29633> (15.03.2019.).
- Škiljan, F. (2009). Genocid nad Srbima, Romima i Židovima u kotaru Nova Gradiška tijekom Drugog svjetskog rata, *Tokovi istorije*, 17 (3): 33–62.
- Škiljan, F. (2010). Stradanje Srba, Roma i Židova u virovitičkom i slatinskom kraju tijekom 1941. i početkom 1942. godine, *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, 10 (1): 341–365.
- Taylor, B. (2014). *Another darkness, another dawn: A history of Gypsies, Roma and Travellers*. London: Reaktion Books.
- Vojak, D. (2004a). Romsko stanovništvo u popisima stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji u razdoblju 1850.–1910., *Časopis za suvremenu povijest*, 36 (2): 701–728.
- Vojak, D. (2004b). Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske, *Migracijske i etničke teme*, 20 (4): 447–476.
- Vojak, D. (2009a). Prvi hrvatski romoloz: Mara Čop, Franjo Fancev, Vladimir Redenšek i Antun Medved, *Biobibliographica*, 3: 103–128.
- Vojak, D. (2009b). Inicijativa Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva za reguliranje »ciganskog pitanja« u Hrvatskoj i Slavoniji potkraj XIX. st., *Društvena istraživanja*, 18 (6/104): 1153–1171.
- Vojak, D. (2010). O proučavanju Roma u hrvatskoj znanosti i kulturi ili postoji li hrvatska romologija?, *Hrvatski zbornik*, 63 (1): 215–240.
- Vojak, D. (2013). *U predvečerje rata: Romi u Hrvatskoj 1918. – 1941.*, Zagreb: Romsko nacionalno vijeće – Udruga za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj »Kali Sara«.
- Vojak, D. (2015). *Romi u Prvome svjetskom ratu u Hrvatskoj 1914. – 1918*. Zagreb: Romsko nacionalno vijeće.

- Vojak, D. (2017). Počeci hrvatske romologije: od Filipa Ivana Vezdina do Franje Fanceva, *Studia ethologica Croatica*, 29 (1): 385–407. <https://doi.org/10.17234/sec.29.14>
- Vojak, D. (2018a). Izbor iz bibliografije radova o Romima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, u: D. Vojak, Danijel i I. Pejaković, Ivo (ur.). *Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa: Stradanje Roma u Europi za vrijeme Drugog svjetskog rata s posebnim osvrtom na stradanje u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb: Savez Roma u Republici Hrvatskoj »Kali Sara« – Spomen-područje Jasenovac – Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 144–154.
- Vojak, D. (2018b). Zaboravljene žrtve Drugog svjetskog rata ili o stradanju Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, 1941. – 1945., u: ur. A. Benčić, S. Odak i D. Lučić (ur.). *Jasenovac: manipulacije, kontroverze i povijesni revizionizam*. Jasenovac: Javna ustanova Spomen područje Jasenovac, 245–284.
- Vojak, D., Papo, B. i Tahiri, A. (2015). *Stradanje Roma u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941. – 1945.* Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Romsko nacionalno vijeće.

IZVORI

- Državni arhiv u Zagrebu, Upravna općina Stupnik, HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 4442, 1939., 2685, 1940., 9841, 1940., 7174, 1941., 4035, 1941., 15555, 1942., 4755, 1942., 4702, 1942., 4782, 1942.
- Hrvatski državni arhiv, Banovina Hrvatska, Odjel za unutarnje poslove, HR-HDA-157.

PRILOG

Tablica 1. Romi u općini Stupnik, 25. kolovoza 1939.

Table 1. Roma in Stupnik Municipality, 25 August 1939

Romske obitelji	Ime i prezime	Bračni status	Dob roditelja	Srodstvo	Odrasli	Ime i prezime	Dob djece	Djeca	Napomena
Obitelj Hudorović Stjepana	Stjepan Hudorović	nezakonit brak	1894./45. god.	Suprug	2	Janko Hudorović	1928.	1	
	Ljubica Hudorović		Nije poznato	Supruga					
Obitelj Kovačević Stjepana	Stjepan Kovačević	zakonit brak	1915./24. god.	Suprug	2	nema djece			
	Ljubica Hudorović		1924./ 15. god.	Supruga					
Obitelj Juratović Grge	Grga Juratović	zakonit brak	1881./59. god.	Suprug	2	nema djece			
	Mara (Marija) Kovačević		1889./50. god.	Supruga					
Obitelj Ugarković Josipa	Josip Ugarković	zakonit brak	1905./34. god.	Suprug	2	nema djece			
	Klara Ugarković		1906./35. god.	Supruga					
Obitelj Hudorović Ivana	Ivan Hudorović	nezakonit brak	1910./29. god.	Suprug	2	Marica Hudorović (?)	1934./5. god.	1 (?)	
	Slavica Kovačević		1935./4. god (?)	Supruga					
Obitelj Sokolović Pavla	Pavao Sokolović	nezakonit brak	1918./21. god	Suprug	2	Ljubica Mavrović	1939./< 1. god.	1	
	Jana Mavrović		Nije poznato	Supruga					
Obitelj Sokolović Mike	Mika Sokolović	zakonit brak	1920./19. god.	Suprug	3	Draga Sokolović	1937./2. god.	2	
	Franca Sokolović		1916./23. god	Supruga					
	Jana Sokolović		1876./63. god.	Majka (Mike Sokolovića)					

Romske obitelji	Ime i prezime	Bračni status	Dob roditelja	Srodstvo	Odrasli	Ime i prezime	Dob djece	Djeca	Napomena
Obitelj Hudorović Mare	Mara Hudorović	izvan braka	1883./56. god.	Bez supruga	1	Jana Hudorović	1902./37. god.	4	Ivan Hudorović jedini živi s majkom
						Kata Hudorović	1905./34. god.		
						Bara Hudorović	1914./25. god.		
						Ivan Hudorović	1910./29. god.		
Obitelj Mavrović Janka	Janko Mavrović	nezakonit brak	1891./48. god.	Suprug	2	Jana Kovačić	1912./27. god.	6	Juraj Kovačić, Dragica Mavrović i Stjepan Mavrović žive s ocem
						Juraj Kovačić	1914./25. god.		
	Ljuba Kovačić	1916./23. god.							
	Miko Mavrović	1925./14. god.							
	Dragica Mavrović	1929./10. god.							
Ljuba Mavrović	1904./35. god.	Supruga	Stjepan Mavrović	1931./8. god.					
Ukupan broj članova obitelji (odrasli + djeca)					18		14	33	
Ukupan broj članova obitelji koji žive u općini Stupnik (odrasli + djeca)					18		9	27	

Izvor: Državni arhiv u Zagrebu, Upravna općina Stupnik (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 4442, 1939).

Tablica 2. Romi u općini Stupnik, 25. svibnja 1940.
 Table 2. Roma in Stupnik Municipality, 25 May 1940

Redni broj	Ime i prezime	Približna starost ili g. rođj.	Sadašnje boravište	Opaska. - /imena članova obitelji/
1.	Hudorović Ivan	1910.	Žitarka	konkubina Slava Kovačević nez. Kći Mara r.g. 1935.
2.	Hudorović Mara	1883.	Žitarka	Živi zajedno sa sinom Ivanom
3.	Sokolović Mika	1920.	Stupnik	Vjenčan sa Francom Mavrović r.g. 1916 kći Dragana r.g. 1937. kći Mara r.g.1939., majka Jana r.g. 1876.
4.	Hudorović Stjepan	1894.	Žitarka	konkubina Kata Hudorović nezak. Sin Janko Maurović
5.	Juratović Grga	58.g.	Žitarka	konkubina Mara Kovačević
6.	Sokolović Pavao	1918.	Stupnik	konkubina Jana Mavrović nez. kćerka Ljubica 1.g. stara
7.	Mavrović Janko	1905.	Žitarka	Konkubina Ljuba Mavrović nez. sin Juraj Kovalević, sin Mika, 14. g.star., kći Dragana 10.g. stara, sin Stjepan 8. godina star.

Izvor: *Državni arhiv u Zagrebu, Upravna općina Stupnik (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 2685, 1940).*

Tablica 3. Romi u općini Stupnik, 14. srpnja 1941.
Table 3. Roma in Stupnik Municipality, 14 July 1941

Redni broj	Ime i prezime	Godina starosti i spol	Sadašnje boravište	OPASKA
1.	Hudorović Ivan	1910.	Žitarka	konkubina
2.	Kovačević Slava	1935.	Žitarka	
3.	Hudorović Mara	1883.	Žitarka	nez, sin 3.
4.	Hudorović Ivan	1910.	Žitarka	
5.	Sokolović Mika	1920.	Stupnik	supruga 5.
6.	Sokolović Franca	1916.	Stupnik	
7.	Sokolović Draga	1937.	Stupnik	kći 5. i 6.
8.	Sokolović Mara	1939.	Stupnik	isto.
9.	Sokolović Jana	1876.	Stupnik	majka ad. 5.
10.	Hudorović Stjepan	1894.	Žitarka	konkubina ad. 10
11.	Hudorović Kata	nezna	Žitarka	
12.	Hudorović Janko	1928.	Žitarka	sin 10. i 11.
13.	Juratović Grga	58. g.	Žitarka	konkubina ad. 13
14.	Kovačević Mara	nezna	Žitarka	
15.	Sokolović Pavao	1918.	Stupnik	konkubina ad. 15.
16.	Mavrović Jana	nezna	Stupnik	
17.	Mavrović Ljubica	1939.	Stupnik	kći 15. i 16.
18.	Mavrović Janko	1891.	Žitarka	konkubina ad. 18.
19.	Mavrović Ljuba	1904.	Žitarka	
20.	Kovačević Juraj	15. g.	Žitarka	sin ad. 18.
21.	Kovačević Draga	11. g.	Žitarka	isto
22.	Kovačević Stjepan	9. g.	Žitarka	isto
23.	Ugarković Josip	1905.	Razborišće	supruga ad. 23
24.	Ugarković Klara	1906.	Razborišće	
25.	Kovačević Juraj	1911.	Žitarka	supruga ad. 25.
26.	Kovačević Mara	1914.	Žitarka	
27.	Kovačević Stjepan	1931.	Žitarka	dijete ad. 25. i 26.
28.	Kovačević Dragutin	1935.	Žitarka	isto
29.	Kovačević Ivan	1937.	Žitarka	isto
30.	Kovačević Ljuba	1939.	Žitarka	isto

Izvor: Državni arhiv u Zagrebu, Upravna općina Stupnik (HR-DAZG-1051, kut. 63/2, br. 4035, 1941).

The Roma in Stupnik: A Case of Demographic and Socio-Economic Status of the Roma on the Eve of World War II

Alen Tahiri

SUMMARY

The paper analyses nine Roma families who lived in Stupnik Municipality; more precisely, in the villages of Žitarka and Razborišće, on the eve of World War II. The research draws from a questionnaire used by the municipal authorities in late August 1939 to survey and register the Roma men and women from those families, seeking to implement a policy of the Banovina authorities aimed at better controlling the migration of Roma people. Nowadays, these files are kept at the State Archives in Zagreb, in the holdings of the Administrative Municipality of Stupnik. The analysis of these data served as a basis for examining the demographic and socio-economic structure of individual Roma families in inter-war Croatia, more specifically, in the Banovina of Croatia.

The first piece of data from the 1939 census of Stupnik Roma that can be analysed is their demographic structure. The average age of the total of 30 registered Roma was 26.9 years, which indicates a middle age structure. Roma parents were on average 35.2 years old, while the average age of their children was 16.4 years, which merely confirms their middle age structure. These data correspond to the age structure of Roma in other areas of inter-war Croatia, where approximately 44% of all Roma registered in the Sava Banovina in 1931 were between 20 and 59 years old.

The family structure shows that the nine registered Roma families had an average of 3.5 members, while three families had no children. Almost all families consisted of a married couple with or without children, while only one family included a mother-in-law (husband's mother). This file also reveals whether the Roma were legally married or lived in a "concubinage", i.e. in an extramarital union. Half of the Roma couples were legally married, while the other half were unmarried. The issue of marriage legality is followed by the issue of their attitudes to religion, especially when it comes to the baptism of children. All Roma interviewed stated that they had been baptised, as well as their children, which suggests that the registered Roma from Stupnik were religious insofar as they and their children had been baptised, but the documents themselves provide no insight into their personal attitude toward religion.

A review of the data from the Roma census enables an analysis of their economic position and migration routes. All registered Roma people stated that they were engaged in agriculture on small plots of land. When it comes to migration, it is important to point out that those Roma lived a sedentary lifestyle. Comparison between the birthplace of the registered Roma and the place of their residence in Stupnik municipality shows that they had been migrating only within the wider Zagreb area. In addition, data were collected on their plans to emigrate from their (Stupnik) municipality, with all registered Roma stating that they intended to stay in that area, which further underlines the high level of their social integration.

The final question of the interviews with the Roma was related to military service. These data reveal that a part of the Roma served in the army during World War I, while the second part was declared unfit for the army, although some of them also took part in military operations during the war.

The analysis of the above data leads to certain conclusions. In 1939, nine Roma families with a total of 27 members lived in Stupnik municipality. They were permanent residents of the villages of Žitarka and Razborišće. Their average age of 26 corresponds to the average age of registered Roma in the Sava Banovina. Most Roma families consisted of a mother and father with children, while only one of them included a mother-in-law. Half of the Roma partners were legally married, while the other half were unmarried or living in concubinage. It is interesting to note that all registered Roma had been baptised, which can be explained by a certain level of adaptation to the local environment. The analysis of the above data reveals that the majority of Roma households were engaged in agriculture, while a minor part were workers. The Stupnik authorities were particularly interested in where the Roma had immigrated from and whether they intended to stay or relocate. All registered Roma were born and lived near Stupnik municipality, mostly in the areas of Sv. Klara, Sv. Nedjelja and Samobor. The question concerning military service also reveals the attitude of the Roma towards state authorities. These data are diverse, too. While some stated that they had actively fought in World War I, others had been declared unfit.

Further research into the history of the Stupnik Roma shows that the municipal authorities registered Roma twice in two years (in May 1940 and in July 1941). That was in line with the local provisions of official authorities for resolving the issue of relations with the Roma. Those Roma were also victims of the Ustasha genocidal policy of Roma extermination. In early June 1942, they were forcibly evicted and deported to the Jasenovac concentration camp, where they were killed. This historical-demographic and socio-economic analysis of the Roma community in a certain area aims to contribute to a better understanding of the history of the Roma in Croatia.

KEY WORDS: the Roma, Stupnik, Sava Banovina, Banovina of Croatia, Independent State of Croatia, censuses